РЕЗЮМЕ. Раскрыты особенности инструментальных коллективов, теоретические аспекты руководства ими, а также необходимые аспекты методики работы с инструментальными коллективами. В музыкальных коллективах говорится о положительном влиянии творческой деятельности на духовный мир человека, его этическую, эстетическую культуру и внутренний мир. Проведение учебно-воспитательной работы в музыкальных и любительских коллективах требует использования различных форм и методов.

SUMMARY. The specifics of instrumental ensembles, the theoretical aspects of their management, and the necessary aspects of working with instrumental ensembles are revealed. In musical ensembles, the positive impact of creative activity on a person's inner world, ethical and aesthetic culture, and inner world is discussed. Conducting educational activities in musical instruments and amateur groups requires the use of various forms and methods.

QARAQALPAQ TEATR KÓRKEM ÓNERINIŃ TIYKARSHÍSÍ-ÁBDIRAMAN ÓTEPOV

Biybinaz Bakhieva – *oqıtıwshı*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı
"Aktyor sheberligi" kafedrası

Tayanısh sózler: "Tań nurı" truppa, "Jezdejan", "Sháleke bay", qaraqalpaq kórkem óneri, "Ábdiraman orıs".

Ключевые слова: Труппа "Тонг нури", "Жездежан", "Шалеке бай", "Каракалпакское искусство", "Абдираман русский".

Key words: "Tań nuri" troupe, "Jezdejan," "Sháleke bay," Karakalpak Art, "Abdiraman rus".

Qaraqalpaq teatrınıń dáslepki jaǵdayı júdá awır keshken. Tiykarınan hayal-qızlardıń teatr saxnalarında joqlıǵı hám de hayal-qızlardıń saxnada rol oynawı úlken tosqınlıqlarǵa ushraǵan. Sol sebepten dáslepki spektakllerde hayal qızlarımızdıń rollerin er adamlar atqarǵan. Usınday etip birinshilerden qaraqalpaq saxnasında hayallardıń ornına hayal bolıp rol oynap qaraqalpaq saxna óneriniń rawajlanıwına úlken úlesin qosqan aktyor, Qaraqalpaq teatrına tiykar salıwshılardıń biri Ábdiraman Ótepov - Qaraqalpaq kórkem óneri tarıyxında jarqın bet ashqan, el arasında óziniń pidayılıǵı, potencialı hám óshpes saxnalıq shıǵarmaları menen hámmemizge belgili.

Qaraqalpaqstanda teatr ónerin tuńǵısh baslawshılardıń biri, dramaturg, aktyor hám rejissiyor Ábdiraman Ótepov 1905-jılı Qaraqalpaqstan Respublikası, Qońırat rayonında, ápiwayı diyqan shańaraǵında dúnyaǵa kelgen. Jaslıǵınan xalıq awızeki dóretiwshiligine, muzıka hám saxna kórkem ónerine qızıqqan. Ábdiraman jas bala waqıtlarında ákesi Ótep Aral teńiziniń shıǵıs jaǵalawına kóship kelip, balıq óndiriwshi bay Berezneskiyge balıqshı bolıp jallanadı hám baydıń qol astında jumıs isleydi. 1916-jılı Ábdiraman endi ǵana 10 jas waqtında ákesi qaytıs boladı hám erte ákeden jetim qaladı. Solay etip ol er jete kele orıs tilin ádewir mengerip, evropasha kiyine baslaydı. Sonıń ushın adamlar oǵan "Ábdiraman orıs" degen laqapta beredi. 1920-jılı Ábdiraman Qońıratqa qaytıp keledi hám kórkem háweskerler dógereklerine belsene qatnasadı.

1920-1930-jıllar Qaraqalpaqstannıń mádeniy turmısında túpkilikli ózgerisler baslanǵan dáwir boldı. Sovet hákimiyatınıń ornatılıwı menen sawatsızlıqqa qarsı gúres, jańa turmıs tárizin úgit-násiyatlaw hám xalıqtı mádeniy-aǵartıwshılıq jaqtan oyatıw háreketleri teatr kórkem ónerinde de óz kórinisin taptı. Teatr ápiwayı tamasha emes, al xalıqtı tárbiyalawshı, sanasın oyatıwshı qural sıpatında qaralǵan. Áne usı sociallıq fon Ábdiraman Ótepov sıyaqlı dóretiwshiler jetisip shıǵıwına sebep boldı. Olar teatrdı xalıqtıń dárti hám tileklerin saxnaǵa alıp shıǵıw quralı sıpatında qabıl etti. Dáslepki jumısı xalıq arasında dramalıq toparlar, yaǵnıy dógerekler shólkemlestiriw menen baslaǵan. Ol kórkem ónerdi tek tamasha sıpatında emes, al xalıqtı oqıtıw, tárbiyalaw, oyatıw quralı dep bilgen. 1922-1924-jılları xalıq arasında kishi saxna kórinisleri turmıstan alınǵan jaǵdaylardı sáwlelendiriwshi spektakller menen shıǵa basladı. Ol Qońırattaǵı teatr dógerekleri ushın "Jezdejan", "Zindan", "Jasırın móldek", "Hásiret ıshqında", "Jalqaw dıyqan", "Asxana" atlı óziniń dáslepki saxnalıq shıǵarmaların, sonday-aq qosıqların jaza baslaydı hám bul shıǵarmaları jáne de usı sıyaqlı intermediyaları hám kishi kólemli piesaları menen bayıǵan. Bul piesalar arqalı ol xalıqtı oylandırdı, kúldirdi, tárbiyaladı. Hár bir shıǵarma óz dáwiriniń áhmiyetli mashqalalarına juwap edi. Ol tek aktyor

emes, al rejissyor hám saxnalastırıwshı sıpatında da belsene isledi. Jaslardı oqıttı, sabaqlar ótti, saxna mádeniyatın joqarılatıwǵa xızmet etti. 1925-jılı Sorkol bolısı poshtasınıń xatkeri bolıp júrip, awıllıq jerlerde drama dógereklerin shólkemlestirgen. 1927-jıldıń gúzinde ol Tórtkúlge keńes xızmetkerlerin tayarlaytuǵın qısqa kursqa oqıwǵa jiberiledi. Tórtkúlde ol "Tań nurı" milliy truppası menen jaqınnan tanısadı hám onıń islerine belsene qatnasadı. Zarip Fatixovich Qasımov muǵallimshilik jumısına ketkennen keyin 1927-jıldıń 25-sentyabrinde Ábdiraman Ótepov truppanıń kórkemlik basshısı etip tayınlanadı.

1925-jılı "SHáleke bay" atlı 1 aktlı pyesasın dóretedi. Bul pyesa xalıq arasında turmıslıq, kúlkili hám ibratlı syujetleri menen belgili bolıp ketti. 1930-jılı bul shıǵarma dramaturg tárepinen jańa redaksiyada qayta islenip, "Teńin tapqan qız" atlı kóp aktlı muzıkalı drama payda boladı. Bul qaraqalpaq teatrınıń saxnasında bir neshe mártebe qoyılıp, xalqımızdıń súyip tamashalaytuǵın shıǵarmasına aylanǵan. Á.Ótepov óz shıǵarmalarında xalıq turmısın, jámiyettegi ózgerislerdi, ádillik hám haqıyqatlıq gúresin sáwlelendirdi. Bul shıǵarmada xalıq turmısındaǵı teńsizlik, sawatsızlıq, hayal-qızlardıń sociallıq ornı sıyaqlı áhmiyetli máseleler kóterilgen. Ásirese, "Teńin tapqan qız"da hayaldıń óz huqıqı ushın gúresi, jańasha kózqaraslar hám eskilik qaldıqlarına qarsı gúres anıq súwretlenedi. Usı shıǵarmalar arqalı Ótepov tamashagóydi tek kúldiriw emes, al oylandırıw, jámiyetlik pikir oyatıwdı maqset etken. Ábdiraman Ótepov rejissyor sıpatında spektakllerdi saxnalastırıwda xalıq awızeki dóretiwshiligi, xalıq qosıqları hám dástúriy muzıkalardan belsene paydalanǵan. Ol saxnada tábiyiylik, turmısqa jaqınlıq, xalıqshıl obrazlar jaratıwǵa umtılǵan. Sonday-aq, jaslardı saxna mádeniyatına úyretiwde qatań, biraq qızǵın usıldı qollanǵan. Ol aktyorlıq sheberligin asırıw, obrazga kiriw, sóylew ústinde islew sıyaqlı táreplerge ayrıqsha itibar qaratqan. Ol milliy ruwxtı, tildi, úrp-ádetti hám muzıkanı saxnaǵa alıp shıqtı. Tilekke qarsı, Ábdiraman Ótepovtıń ómiri qısqa boldı. Ol 1934-jılı barı-joǵı 29 jasında dúnyadan ótti. Biraq ol bul qısqa ómirinde qaraqalpaq teatrına pútkil ómirin baǵıshladı. Ol tiri bolǵanında, búgingi qaraqalpaq kórkem óneri jáne de bay hám kóp reńli bolar edi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Qallıbayev T. (1981). Qoraqalpoq teatr san'ati tarixi. – Nukus: Qoraqalpog'iston nashriyoti.
2. Toxtamuratova M. (2005). Qoraqalpoq dramaturgiyasi taraqqiyoti. – Nukus: Fan.

REZYUME. Usı maqalada qaraqalpaq teatrınıń qáliplesiwindegi dáslepki qıyınshılıqlar, ásirese hayal aktrisalardıń jetispewshiligi menen baylanıslı mashqalalar jarıtılǵan. Usı qıyın sharayatta teatr kórkem óneriniń rawajlanıwına sheksiz úles qosqan, saxna jumısınıń baslanıwında pidákerlik penen xızmet etken aktyor, dramaturg, rejissyor hám jámietlik ǵayratker - Ábdiraman Ótepovtıń ómiri hám dóretiwshiligi keńnen sáwlelendirilgen. Ol qaraqalpaq teatrınıń dáslepki tiykarın salıwshılarınıń biri sıpatında xalıq arasında kórkem óner arqalı tárbiya, aǵartıwshılıq hám mádeniyattı en jaydırıwǵa umtılǵan. Maqalada Ótepovtıń saxnalıq shıǵarmaları, olardıń mazmun-mánisi, sociallıq áhmiyeti, sonday-aq, onıń rejissyorlıq hám ustazlıq jumısı haqqında da tolıq maǵlıwmatlar berilgen. Ózi qısqa ómir súrgenine qaramastan, ol qaraqalpaq saxna kórkem óneriniń rawajlanıwında tereń iz qaldırǵan ullı kórkem óner ǵayratkeri sıpatında tariyxta óz atın qaldırǵan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье освещаются первоначальные трудности в становлении каракалпакского театра, особенно проблемы, связанные с нехваткой актрис. Широко освещена жизнь и творчество актёра, драматурга, режиссёра и общественного деятеля Абдирахмона Утепова, внесшего неоценимый вклад в развитие театрального искусства в этих сложных условиях и самоотверженно служившего в начале своей сценической карьеры. Будучи одним из первых основателей Каракалпакского театра, он стремился распространять воспитание, просвещение и культуру среди народа посредством искусства. В статье представлена подробная информация о сценических произведениях Утепова, их сути и содержании, социальной значимости, а также о его режиссерской и наставнической деятельности. Несмотря на свою короткую жизнь, он оставил свой след в истории как великий артист, оставивший глубокий след в развитии каракалпакского сценического искусства.

SUMMARY. This article highlights the initial difficulties in the formation of Karakalpak theater, especially the problems associated with the shortage of female actresses. The life and work of the actor, playwright, director, and public figure Abdirahman Utepov, who made an invaluable contribution to the development of theatrical art in these difficult conditions and selflessly served at the beginning of his stage career, are widely covered. As one of the first founders of the Karakalpak theater, he strived to spread

education, enlightenment, and culture among the people through art. The article provides detailed information about Utepov's stage works, their essence, social significance, as well as his directorial and mentoring activities. Despite his short life, he left his mark in history as a great artist who left a deep mark on the development of Karakalpak stage art.

ОҚЫТЫЎДЫҢ КӨРГИЗБЕЛИ ҲӘМ ӘМЕЛИЙ УСЫЛЛАРЫ

Балтаниязов Сарсенбай Айтмуратович – *профессор*
Өзбекстан мәмлекетлик көркем өнер ҳәм мәденият институты Нөкис филиалы

Таянч сўзлар: мусиқа савотқонлиги, кўргазмали қуроллар, оғзаки, мусиқани англаш, сюжетлари тасвирлаш, картиналар, нота.

Ключевые слова: музыкальная грамотность, наглядные пособия, устное, музыкальное понимание, картины, ноты

Key words: musical literacy, visual aids, oral and musical understanding, pictures, sheet music

Көргизбели методлар дегенде тәлим бериў барысында қолланылатуғын көргизбели қураллар ҳәм техникалық қуралларға жоқары дәрежеде байланыслы болған оқыў материалларын өзлестириў формалары түсиниледи. Басқаша қылып айтқанда, тәлимниң көргизбели қураллары музыка билимлерин үйрениў ҳәм өзлестириў характерин белгилейди.

Тәлимниң бундай методларынан пайдаланылғанда оқыўшылардың музыка сабағынан алған билимлери көргизбе қураллар жәрдеминде пайда болатуғын ямаса еске түсиретуғын сезимлик образларға, көз алдына келтириўге байланыслы болады. Аўызеки түсиндириў гүзетиўди шөлкемлестириўде, көз қарасты бир темпке салыўда, оларды үйренип атырған музыка мазмуны идеасы менен байланысыўында жәрдем береди. Көргизбели қураллар болмаса, аўызеки түсиндиминиң оншелли пайдасы болмайды.

Көргизбели қураллар сыпатында музыкалық шығарманың нота жазылыўы, шығарманың ритми ямаса темпин анықлаўда пайдаланылатуғын графикалық сызылмалар, музыка астындағы ҳәрекетлер, шығарма мазмунына мас реңли сүўретлер ямаса дәлиййлер музыка сабағында тамаша етип көрсетилиўи мүмкин. Ҳәзирги ўақытта оқыўтыў барысында ҳәр түрли техник қуралар: кино ҳәм басқа проекцион аппаратуралар, даўыс жазыў аппаратлары ҳәм тағы басқалардан пайдаланып тамаша етиў кең тарқалмақта. Көргизбели қураллар түрлише әҳмийетке ийе. Олар бир ҳалда тек тамаша етиледи. Екинши ҳалда болса абстракцияны пайда етиў процессин жеңиллестиреди. Көргизбели қураллар жәрдеминде пайда болатуғын анық сезимлик образларға таяныш обстракт қағыйдаларды өзлестириў барысын жеңиллетиреди, билимниң түсиникли болыў дәрежеси артады. Мәселен, нота ҳаққында дәслепки түсиник бериў пайытында нота таяқшалары, аппликацичлар, сүўрет сызылған картонлар ҳәм тағы басқалар пайдаланылады.

Көргизбели қураллар, әсиресе, музыка саўатынан алған билимлерин системаға салыўда ҳәм байытыўда сондай-ақ, оқыўшылардың пикир жүритиўин жеделлестириўде жәрдем береди. Музыка оқытыўшысы тәлим бериў барысында көргизбели қураллардан бирде бир аўызеки баянатысыз ямаса түсиндирмелерисиз көз алдымызға келтириўимиз қыйын. Көргизбели қураллар ҳәмийше оқытыўшының сөзи менен өзара байланысы ҳәм бир қыйлы мүнәсибетте болады.

Оқыў барысында коргизбелилик принцпин қолланыўдың зәрүрлиги музыка сабағы ўақтында үйренилетуғын тема ҳәм музыкалық шығарманы сезимлилик ойлаўға, оларды «жанлы пикирлеўге», билиў қәбилетиниң анық ҳәм анық емес, сезимлик, теориялық элементлердиң бирлигине үлкен орын бериўши теорилық нәзерден түсиндириў мүмкин. Музыкалық шығармаларды көргизбе қураллар арқалы аңлаў ҳәм түсиниў үлкен имканиятларға ийе. Еслеп қалыўда коргизбелиликтиң өзи емес, бәлким олардың сөйлеў ҳәм әмелий жумыс пенен бириктирилиўи ең жоқары нәтийжеликлерге ийе болады. Бул оқытыў методларының оптимал бирикпесин излеў зәрүрлинен дәлалат береди. Әне усы айтылғанларға көре билиўдиң оқытыў процессине бир тәртипте жолды сезимлик ҳәмде теориялық билиўдиң ҳақйқый бирлиги сыпатында режелестириў ҳәм шөлкемлестириў керек. Музыка сабағында